

Az oktatáspolitikai és a hazai emberi erőforrások lejtmenete: merre tartunk, hol vagyunk, és hogyan jutottunk ide?

Polónyi I. (2025). *Az iskola romokban. Helyzetjelentés a hazai oktatásról és humánerőforrás-helyzetről a 21. század végén*. Budapest: Gondolat Kiadó, 270.

KUN ANDRÁS ISTVÁN

egyetemi tanár, Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Kar, kun.andras.istvan@econ.unideb.hu

Polónyi István kötete 2025 februárban jelent meg a Gondolat Kiadó *Társadalom és Oktatás* elnevezésű sorozatában (Polónyi, 2025), ahol Polónyi visszatérő szerzőnek számít: a kiadó honlapja szerint (<https://gondolatkiado.hu/sorozatok/tarsadalom-es-oktatas/>) korábban már öt kötete jelent meg itt (Polónyi, 2013, 2016, 2018, 2021, 2022), egy pedig a kiadó társsorozatában, az *Oktatás és társadalom* kötetei között (Polónyi, 2020).

A kötet több, mint 200 oldalt tesz ki, ami három főbb tematikus fejezetre és az esszékre oszlik, ha nem számítjuk a bevezetést, befejezést, irodalomjegyzéket. A három, tudományos megközelítéssel és módszertannal írt fejezet a közoktatásról, a felsőoktatásról és összefoglalóan a humán erőforrásokról szól. Az esszék is ezen témakörökhöz kapcsolódnak, de szubjektív stílusban, a tudományos módszer kötöttségei nélkül. Akik ismerik Polónyi István írásait, nem csalódnak a jelen könyv adatbőségében: közel kilencven ábra és hetven táblázat áll azok rendelkezésére, aki szeretik konkrétumokkal összevetni a szöveg állításait.

Polónyi István ugyan a főcímben csak az iskolára utal, de a szerző mind az alcímben, mind a bevezetőben világossá teszi: a kötet bár legnagyobbbrészt direkt módon a formális oktatási rendszerről szól, nézőpontja ettől általánosabb. Az ország emberi erőforrásainak állapota, ezen állapot változása, és ebben különösen az oktatáspolitikai szerepe érdekli a szerzőt. A tágran értelmezett iskolarendszer (elsősorban) az emberi erőforrások építésének, alakításának eszközeként kerül elemzésre. Olyan eszközként, mely hosszú távon az emberi erőforrások építése szempontjából az egyik legfontosabb, még ha nem is az egyetlen.

A szerző alapvető tézise, hogy Magyarország emberi erőforrásai – és az ennek fejlesztésére, fenntartására hivatott iskolarendszer – mára „lerombolódtak” (Polónyi István szóhasználata), amiben meghatározó az oktatáspolitikai felelőssége. Az egyes fejezetek végig szigorúan szekunder adatokon, illetve kutatási eredmények összefoglalásán alapulva mutatják be az elmúlt évek, esetenként évtizedek változásait, oktatáspolitikai – a szerző értelmezésében politikai-gazdaságtani (ld.: Polónyi, 2020) – narratívába helyezve azokat. A szerző bár Magyarországról ír, de azt nem légüres térbe helyezve teszi. A teljes kötetten végigvonul a nemzetközi összehasonítás. A magyar helyzet sohasem önmagában, hanem mindig más – valamilyen szempontból hasonló – országhoz, országcsoporthoz viszonyítva kerül értelmezésre.

Bár a szerző oktatáspolitikára, annak eredményeire vonatkozó következtetése, ítélete végig nyilvánvaló, ám az esszéket leszámítva objektív alapokon nyugszik. Igaz ez úgy is, hogy nem rejti el az olvasó elől szubjektív értékrendjét. Értékelése kialakításához, alátámasztásához olyan célváltozókat használ, melyek nemzetközileg és szakmailag széles körben elfogadottak az oktatási rendszerek sikeressége, illetve a szakpolitikák értékelésében. Mikor e változók alapján áttekinti a hazai folyamatokat, azt nem „zárt térben”, hanem más országokhoz viszonyítva méri: benchmarkként használva a velünk hasonlóság vagy éppen különbözőség alapján összemérhető államok változásait.

Az ennyire összetett rendszerek értékelése szükségképpen maga is csak összetett lehet, miképpen a teljes objektivitás sem valósítható meg. Mindig behozható más szempont, figyelembe vehető új tényező, átsúlyozhatók az eredmények vagy válaszható alternatív narratíva.

A kötetben az érintett témakörök (fejezetek) súlyozása nem egyenletes, már ez is elárulja Polónyi István felsőoktatás-fókuszú nézőpontját. A közoktatásról szóló fejezet nincs 40 oldal, vagyis kevesebb, mint fele a felsőoktatással foglalkozónak. Mégis fontos rész, hiszen a közoktatás alapozza meg a ráépülő szinteket, és ezzel a hosszú távú gazdasági növekedést, a demokratikus társadalmi fejlődést. E fejezet három alfejezetből áll.

A nagy lejtő – a hátrányos helyzetű térségek tanulóinak lemaradása című alfejezet járási szinten veti össze a 6. és 10. osztályos tanulók kompetenciaeredményeit keresztmetszetileg és időben is: a különbségek egyre nőnek a legjobb és a legrosszabb teljesítményű járásek között, ami a felsőoktatásba-jutást is egyenlőtlené teszi. Az egyenlőtlenség önmagában is káros, a lemaradó szintek aktuális fejlettségi szintjétől függetlenül.

Az oktatás minőségügye című alfejezet a (köz)oktatás minőségkonceptiójának minőségbiztosítási szemüvegen keresztüli megfogalmazása után (kezdve a ki a vevő/fogyasztó kérdéssel) a magyar közoktatás romló minőségét PISA és TIMMS eredményeken keresztül (a tantervi tudásra hangsúlyt helyező TIMMS kedvezőbb képet mutat mint az alkalmazott tudásra kíváncsi PISA) tárja az olvasó

elé, és rámutat, hogy megfelelő feltételek mellett a tanulók kompetenciájának kis mértékű javítása is jelentős növekedést jelenthetne a hosszú távú gazdasági fejlődésben.

A *Hol tart a hazai közoktatás* című alfejezet nemzetközi összehasonlítással indul, majd a polarizáltság és az iskolaelhagyás vizsgálatára tér át, amit a központosítás, a pedagógus-életpályamodell tárgyalása követ. A szerző következtetése, hogy az oktatáspolitikai által beszűkített kondíciók, a központosítás, az autonómiamegvonás deficitessé tették, teszik az oktatási rendszert, amihez jelentősen hozzájárulnak a nemzetközileg is (de hazai szinten is) alacsony pedagóguskeresetek, mindez pedig nem csak a minőséget és az aktuális létszámot, de az utánpótlást is aláássa (Varga, 2014).

A szerző a közoktatás esetében a gyenge minőséget, a társadalmi egyenlőtlenségek fokozódását (ezzel összefüggésben az oktatás növekvő polarizálódását) és az újraközpontosítást emeli ki, mint az utóbbi évtizedek oktatáspolitikai okozta legfőbb károkat (az újraközpontosítás egyszerre eszköz és önmagában probléma is, gátja a további fejlődésnek). Ezek pedig hosszú távú lemaradásnak ágyaznak meg a gazdasági növekedésben, egyben a demokrácia leromlásához vezetnek.

A felsőoktatással foglalkozó fejezet hat alfejezetet, tanulmányt tartalmaz közel 100 oldalon, ezzel pedig a kötet legerjedelmesebb része, nemcsak hosszában, de tartalmában is.

Integrációk a hazai felsőoktatásban. A felsőoktatási intézmények összevonásának trendje nemzetközi szintű (Pinheiro, Geschwind and Aarrevaara, 2016). Célja többek közt a méretgazdaságosság elérése mind a forrásfelhasználásban (Han, Xu and Zhong, 2022), mind a piacokért folyó versenyben, valamint a publikációs teljesítményben (Liu, Patton and Kenney, 2018), továbbá a rangsorokban elfoglalt helyezés javítása (Docampo, Egret and Cram, 2015). Polónyi álláspontja az, hogy az integrációk megítélésének alapja azok „valódisága” kell, hogy legyen. Az összevonással ugyanis nem javul automatikusan a teljesítmény, erre több példa is van a fenti, illetve a könyvben idézett tanulmányokban, ugyanakkor ezek ellenkezőjére is. Ha a reformok nem jelennek meg a működés szintjén, nem annak hatékonyságát szolgálják, hanem politikai befolyásszerzést, akkor inkább károsak.

Bejutás a felsőoktatásba – növekvő egyenlőtlenségek. Az alfejezet a felsőoktatásba, illetve azon belül az alapszintű és osztatlan képzésekbe, részidős képzésekbe való bejutási esélyeket vizsgálja az összes jelentkező, a nők, az eltérő járásookban, kistérségekben lakók esetében. A bejutási esély általában növekszik, bár csökkenő mértékben. Egyes társadalmi csoportok (nők, hátrányos térségekből érkezők, szakközépiskolában/szakgimnáziumban/technikumban tanulók) esélye viszont csökken, azaz az egyenlőtlenség növekszik.

A hazai kétszintű felsőoktatási képzés néhány jellemzője című alfejezet azzal a kötetből szokatlan megállapítással zárul, hogy a kétszintű képzés tekintetében a gazdaságpolitika „viszonylag kevés kárt okozott”, ugyanis nagyjából az európai

tendenciákat követjük. Van azonban néhány markáns különbség. Ilyen az oktatási, bölcsész- és társadalomtudományi szakok nemzetközi összehasonlításban magas, ugyanakkor a gazdaságtudományi és jogi szakok, illetve a doktori és rövid ciklusú képzések alacsony aránya. Furcsaság, bár egyértelműen jónak vagy rossznak nem ítéhető, az annak ellenére is alacsony átlépési arány alapképzésből mesterképzésbe, hogy a mesterképzés bérprémiuma magas, illetve foglalkoztatási mutatói is jobbak. Ami egyértelműen kedvezőtlen, és határozottan az oktatáspolitikához kapcsolható jelenség, az a felvételi politika hektikus, „kapkodó” változtatásai okozta ingadozás az alapképzések beiskolázási létszámaiban.

A *Felsőoktatók* elnevezésű alfejezet a felsőoktatás kulcselemeivel, az oktatókkal és a doktoranduszokkal (pontosabban a hiányukkal) is foglalkozik. Kiemeli egyrészt az oktatói létszám hallgatói létszámmal való kapcsolatának változásait (a kezdeti egyértelműen pozitív korreláció eltűnt, sőt a kapcsolat ellentétes irányúvá vált), az oktatói struktúrát, az oktatói életkereseteket, és az utánpótlás problémáját (az oktatói életkeresetek nem versenyképesek az üzleti szektorokkal), ezek jogszabályi és intézményi kereteinek változásait.

A *felsőoktatási lemorzsolódás makroelemzése* című alfejezet a lemorzsolódás koncepciójától, definíciójától indul, és a rendszerszintű elemzésig ível. Kitér a lemorzsolódás vizsgálatának, a lemorzsolódáscsökkentés céllá válásának indokaira is, de a legfontosabb hozzájárulás a jelenség okainak elemzése. A nyers számokat árnyaló tényezők közül a felsőoktatás tömegesedése és a tudatos létszámviSSzafozás érdekes kettősére többször is visszatér. Az adatok nemzetközi összehasonlítása is különösképpen indokolt, mert a lemorzsolódás mérséklésének célja jelentős részben kívülről jön. Polónyi alapvetően elfogadja a lemorzsolódás csökkentését mint pozitív célt, ezért a megállapítások értelmezésénél figyelembe veendő, hogy a hallgatók rendszerből való távozásának okait, és ezáltal következményeit sem lehet homogénnek tekinteni (Kehm, Larsen and Sommersel, 2019).

Hol tart a hazai felsőoktatás? A hazai felsőoktatás egyre távolodik a fejlett(ebb) világ országaitól részben a voluntarista politika, részben pedig a forráshiány miatt. Jórészt ezek közvetlen következményeként, de közvetett hatásai miatt is. E téziseit Polónyi nemcsak oktatási adatokkal támasztja alá, de az emberi fejlettség más mutatóival is (főleg a HDI-indexet használja).

A *Humán erőforrások* című fejezet oldalszámában a legkisebb (24 oldal), amit összefoglaló jellege indokol: a humán erőforrásokat, azok fejlődését átfogóan, a kormányzás jellegével, a demokrácia milyenségével összefüggésben értékeli.

Az *Autokráciák és humán fejlesztés* című alfejezetben Polónyi demokráciamu-tatók (Rule of Law, Demokrácia-index) PISA eredményekkel, illetve HDI-érté-kekkel való összevetéséből következtet az autokratikus politikai berendezkedés felé való elmozdulás és az oktatási eredmények, valamint a humán fejlettség össze-tevői (elsősorban az egészségügy) közötti kapcsolatokra.

A *Hová jutottunk?* elnevezésű alfejezet foglalja össze – kiemelve a politikai irányítás felelősségét – a jelenlegi, magyarországi emberi erőforrás helyzetét, illetve az ezt eredményező, többtényezős dinamikát: kirajzolva egy olyan ország képét, amelyet polarizált (és hosszú idő óta egyre inkább polarizálódó) oktatás, polarizált társadalom, és végeredményben az erodálódó emberi erőforrások jellemeznek.

A kötet utolsó nagy egysége, az *Esszék* című fejezet hét írást fog össze, melyek „vállaltan szubjektívek”, valamelyest engedve a tudományos szigorból (ennek ellenére az esszék között is található hét, adatokat bemutató táblázatot és egy ábrát, valamint meglehetősen mennyiségű szöveggközi adatot és hivatkozást). A tanulmányok vegyes területeket érintenek. A neveléstudományt, illetve a tanárképzést, a tanárok „mostoha” megítélését – miközben társadalmi elismertségük viszonylag magas – az állam, illetve az akadémia részéről. A magyar állam aránytalanul magas egyházi és sportcélú kiadásait és az egyházi oktatás terjedését. Az oktatásért (is) felelős miniszterek tudományos-szakmai háttérének változását a rendszerváltás óta. A gazdasági fejlődésben való (gyorsuló) lemaradással párhuzamosan egyre jobban nyíló jövedelmi ollót gazdaságok és szegények között. A kormány művelődés- és kultúrpolitikáját.

Polónyi István kötete „könnyed, vidám” olvasmányként semmiképpen sem ajánlható. Azok viszont haszonnal forgathatják, akiket érdekel nemcsak maga az oktatási rendszer, hanem annak összefüggései más rendszerekkel, társadalmi és gazdasági folyamatokkal. Illetve azok is, akik szeretik a kritikai hangvételt, nemzetközi és időbeli beágyazottságú elemzéseket. Bár a szerző eredményei, illetve azok végső kicsengése valóban szomorú képet rajzolnak ki, azonban kutatásra, érdeklődésre motiváló hatásuk is van. Ha jobban megértjük merre tartunk, az oktatáspolitikai döntések, célok következményeit, talán több esélyünk van a kedvezőtlen folyamatokra a magunk lehetőségei szerint hatást gyakorolni is, akár kutatóként akár döntéshozóként az oktatási rendszer bármely szintjén.

Hivatkozásjegyzék

- Docampo, D., Egret, D. and Cram, L. (2015) “The effect of university mergers on the Shanghai ranking,” *Scientometrics*, 104(1), pp. 175–191. Available at: <https://doi.org/10.1007/s11192-015-1587-5>.
- Han, L., Xu, H. and Zhong, Y. (2022) “Education resource reallocation and innovation: Evidence from university mergers in China,” *China Economic Quarterly International*, 2(4), pp. 265–277. Available at: <https://doi.org/10.1016/J.CEQI.2022.11.003>.
- Kehm, B. M., Larsen, M. R. and Sommersel, H. B. (2019) “Student dropout from universities in Europe: A review of empirical literature,” *Hungarian Educational Research Journal*, 9(2), pp. 147–164. Available at: <https://doi.org/10.1556/063.9.2019.1.18>.

- Liu, Q., Patton, D. and Kenney, M. (2018) “Do university mergers create academic synergy? Evidence from China and the Nordic Countries,” *Research Policy*, 47(1), pp. 98–107. Available at: <https://doi.org/10.1016/J.RESPOL.2017.10.001>.
- Pinheiro, R., Geschwind, L. and Aarrevaara, T. (2016) “Mergers in higher education,” *European Journal of Higher Education*, 6(1), pp. 2–6. Available at: <https://doi.org/10.1080/21568235.2015.1099455>.
- Polónyi, I. (2013) *Az aranykor vége : bezárnak-e a papírgyárak?: a hazai felsőoktatás rendszerváltás utáni 20 éve – oktatásgazdasági és oktatáspolitikai nézőpontból*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Polónyi, I. (2016) *Emberi erőforrásaink 21. százada*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Polónyi, I. (2018) *Oktatási mozaik a 2010-es évekről*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Polónyi, I. (2020) *A felsőoktatás politikai gazdaságtana: Magyarország a 21. századi iskolázottsági és innovációs versenyben*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Polónyi, I. (2021) *Iskolázottsági verseny és humánerőforrások a 21. század közepén*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Polónyi, I. (2023) „A humán erőforrások és a vezető hatalmak a 21. század közepén,” *Világpolitika és a Közgazdaságtan*, 2(1), pp. 49–69. Available at: <https://doi.org/10.14267/VILPOL2023.01.08>.
- Polónyi, I. (2025) *Az iskola romokban : helyzetjelentés a hazai oktatásról és a humáneőforrás helyzetéről a 21. század negyedének végén*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Varga, J. (2014) „Tanári bérek, szelekció és pályaelhagyás,” in K. Fazekas and L. Neumann (eds.) *Munkaerőpiaci tükrök, 2013*. Budapest: MTA KRTK Közgazdaság-tudományi Intézet; OFA, pp. 177–186.